EMBARGO tot moment van uitspreken - wijzigingen voorbehouden - gesproken tekst geldt.

TOESPRAAK MR H.A.F.M.0. VAN MIERLO OP DE ALGEMENE LEDENVERGADERING VAN D66 LELYSTAD, vrijdag 24 november 1995.

Dames en Heren,

De laatste keer dat ik een congres van D66 mocht openen was het oprichtingscongres negenentwintig jaar geleden. Acht uur later werden we de zaal uitgezet, omdat er een feestavond begon en moest ik overhaast afsluiten met de mededeling dat de oprichting van D66 door tijdgebrek helaas was mislukt. En zo hadden we onze eerste crisis nog voor we waren ontstaan. Weer een half uur later bevond ik me halverwege een zuil in de hal van de RAI. Iedereen was er nog en stond met een spijtig gezicht z'n jas aan te trekken en ik zei; Kom, we proberen het nog een keer: wie kan er over veertien dagen? Ze kwamen allemaal en zo hadden we zelfs onze eerste wedergeboorte - nog voor onze geboorte.

En daarmee kregen we dat syndroom in ons DNA geprent - de dood en de wedergeboorte. Steeds op een hoger niveau - en altijd De reden van Bestaan ertussen. Dat was toen Het Appel:"wij zijn geen politici en willen dat in dit stadium ook niet zijn", een typisch zinnetje van Martin Veltman, de begenadigde copywriter, met wie ik Het Appel schreef. Hij stierf een paar maanden geleden en ik herdenk hem met smart.

Soms denk je: dat stadium..... dat duurt toch

langer dan je dacht. Alsof dat stadium niet in je chromosomen zit.

En alsof D66 überhaupt niet langer duurt dan iedereen dacht. En zeker de partijen die in diezelfde tijd in hun DNA het afweermechanisme kregen ingeprent tegen die nieuwkomer en spelbederver.

Dat ik nu het congres mag openen heeft weinig met het terug naar de oertijd te maken en alles met de dagelijkse werkelijkheid. Ik moet vanavond naar Suriname dat 20 jaar bestaat en een moeilijke

periode van herstel doormaakt, waar Nederland alle reden heeft om aanwezig te zijn en behulpzaam, waar mogelijk en gewenst.

Een dubbele loyaliteit dus, die ik gaarne opbreng voor de twee werelden, die mij dierbaar zijn. Het laat overigens ook op markante wijze zien dat de combinatie van Minister van Buitenlandse Zaken, Vice-Minister-President en partijleider zijn problemen kent, maar ook z'n oplossingen.

Fractievooriztter Wolffensperger zal morgen op de politieke actualiteit ingaan. Ik beperk me vandaag tot wat algemene opmerkingen over de politieke situatie, waarin we verkeren en over onszelf. Een paar opmerkingen van voornamelijk luchtzuiverende aard - naar ik hoop.

Sinds ons vorig congres is er veel gebeurd. Het kabinet is het eerste jaar van haar bestaan goed doorgekomen. De meest verbazingwekkende conclusie na een jaar paars is dat iedereen het een doodnormale zaak vindt. Noch in de politiek, noch bij de burgers is er een gevoel dat er een kabinet zit dat er eigenlijk, gezien aard en achtergrond van de samenwerkende partijen, niet zou kunnen zitten.

Het paarse kabinet is zelfs zo gewoon geworden dat sommigen zich daar zorgen over beginnen te maken. Die zorgen berusten op het misverstand dat vernieuwing alleen vanuit de flank kan komen en niet vanuit het midden. En dat laatste is natuurlijk wel vanuit het verleden verklaarbaar, omdat we het midden alleen als consoliderende factor kennen.

Nergens hoor je meer dat het CDA onmisbaar is voor de macht. Dat hoor je zelfs niet meer in het CDA. Daar blijven ze maar informeren bij ons wat toch het verschil is met een kabinet waar zij wel in zitten. Ik weet dat ook niet meer. Het is te lang geleden. Het enige dat ik weet is dat het in al die jaren oppositie nooit in m'n hoofd is opgekomen om zo'n malle vraag aan het CDA te stellen.

Br is dus geen heimwee naar vroeger, toen het

allemaal anders was. Deze ontwikkeling is niet alleen veel sneller gegaan dat ik had gedacht, maar is ook van grote betekenis voor de politieke toekomst.

De binnenmaatschappij van Nederland heeft zich moeiteloos georienteerd op andere politieke machten dan zij tot nu toe gewend was.

Natuurlijk is regeren het uitvoeren van een regeerakkoord of een verkiezingsprogramma, maar ook en vooral met alle middelen en inventiviteit reageren op die wassende stroom van nieuwe feiten en ontwikkelingen waarmee de snel veranderende maatschappij ons dagelijks overvalt. En juist daarbij telt niet het programma, maar de houding, waarmee je in het leven staat en in de politiek. Door de aard van z'n politieke samenstelling brengt paars nieuwe samenhangen aan, radicaliseert binnen het haalbare en moderniseert vanuit het midden. Dat is bijzonder. Maar je moet het wel willen zien. Je moet bereid zijn om voor iets nieuws verder te kijken dan alleen maar naar links of naar rechts.

De wereld gaat te snel om de mensen te belasten met kunstmatige politieke tegenstellingen; met een politiek debat dat meer dan ooit een op de kiezersgunst mikkende woordenstrijd is geworden die in veel opzichten langs de problemen heengaat.

En niet alleen de polarisatie, maar de daarbij behorende rolverdeling tussen partijen is uit de tijd: jij de rol van economie en bedrijf en ik de rol van de sociale kant en de mensen. Maar die rolverdeling is er wel lang geweest en ik deel de bezorgdheid van Raima over het wegvallen van het evenwicht ten detrimente van de sociale kant, als dat niet uitdrukkelijk in de gaten wordt gehouden. De enige manier om dat evenwicht te beschermen is om in iedere partij ruimte te creeren voor beide rollen. Voor D66 is dat minder een probleem omdat we dat altijd gedaan hebben. Voor de Partij van de Arbeid en de VVD ligt dat moeilijker omdat zij een ander verleden hebben. Moeilijker, maar niet onmogelijk.

De politiek moet de mensen houvast geven door ze nieuwe samenhangen te tonen. Door nieuwe orde te scheppen in de veranderende maatschappij. Niet door die veranderingen terug te draaien. En niet door harder te willen gaan dan de mensen kunnen en willen. Maar door noodzakelijke vernieuwing, op een verstandige manier. De gematigde vernieuwings¬politiek van het kabinet sluit aan bij de geest van de tijd.

Het kabinet heeft in het beleid samenhangen aangebracht, die tot voor kort ondenkbaar waren. De ministers in het kabinet zijn bereid om nieuwe eenheid tot stand te brengen, dwars door de departementale muren heen. Voor het eerst staat er in de Miljoenennota en in de begroting van Economische Zaken een passage over de noodzaak van synergie tussen economie en ecologie.

Het buitenlands beleid is herijkt, waarbij economische belangen, internationale samenwerking, defensie en mensenrechten meer met elkaar in evenwicht zijn gebracht.

In de eerste begroting van het kabinet is evenwicht bereikt tussen de prioriteit om de staatsschuld terug te dringen, een gelijkmatige inkomens¬ontwikkeling en extra geld voor wezenlijke zaken als natuur, jeugdhulp en criminaliteitsbestrijding.

Het kabinet zoekt op allerlei terreinen naar een nieuw evenwicht tussen markt en overheid. D66 ziet, sinds haar oprichting, markt en overheid niet als tegenstrijdigheden waartussen slechts met moeite een compromis gebakken kan worden. Integendeel, de combinatie ervan kan leiden tot een meerwaarde.

Maar een belangrijke voorwaarde voor marktwerking is dat belanghebbenden invloed krijgen op het produkt dat wordt aangeboden. Huurders op de woningbouw-vereniging, reizigers op het openbaar vervoer, patiënten op de zorg. De mate waarin de markt zelf zijn werk kan doen hangt af van de mate waarin die consumentenbelangen gewaarborgd worden. Het is deze democratische dimensie die de sociaal- liberale combinatie boven zichzelf uittilt. Bovendien moet de overheid ervoor zorgen dat de markt ook echt werkt. Geen - verkapte - monopolies dus, maar mededinging. Prijsafspraken en kartels

worden door het kabinet hard aangepakt. Of het nu de makelaar, de notaris, de geneesmiddelenproducent of Endemol/RTL is.

We zoeken ook naar een nieuwe balans tussen markt en overheid bij de ingrijpende veranderingen in het stelsel van sociale zekerheid en de gezondheidszorg. We privatiseren een deel van de voorzieningen omdat we er zeker van zijn dat de markt op deze terreinen beter in staat is om kwaliteit te leveren en vraag en aanbod af te stemmen. En dat door marktwerking kosten beteugeld worden, die binnen ons huidige stelsel ongewild en onbestuurbaar uit de hand zijn gelopen. Privatisering mag echter nooit omslaan in koude sanering en zo waarborgen en rechten aantasten waar we gezamenlijk voor staan. Het is ondenkbaar dat we onze gezamenlijke verantwoordelijkheid voor gezondheid en zekerheid zullen afschuiven naar de markt. We zullen ze gedeeltelijk via de markt waarmaken en we zullen de voorzieningen blijven toetsen op zaken als rechtvaardigheid, toegankelijkheid en kwaliteit. Zo moeten de eisen van een zorgvuldig volksgezondheidbeleid volledig tot hun recht komen bij de herziening van de sociale zekerheid en daar waakt de huisarts over en niet de bedrijfsarts.

Er mogen geen gescheiden circuits ontstaan van mensen die via hun werk zijn opgenomen in prachtige verzekeringspakketten en mensen die afhankelijk zijn van een steeds krimpende basisvoorziening.

Niet zomaar allerlei voorzieningen uit het basispakket dus, maar doelmatiger gebruik en zorg. Medische keuringen zijn geen middel om bedrijven alleen nog maar kerngezonde mensen te laten selecteren.

De patiënt mag niet het kind van de rekening worden van een betaalbare gezondheidszorg. Het is goed dat het verplichte eigen risico van tafel is en dat gezocht wordt naar eigen bijdragen die rekening houden met inkomen en onvermijdelijkheid van de aanspraak op medische zorg.

Het is geen toeval dat juist dit kabinet opkomt voor het direkte belang van de consument. Daar waar voorgaande kabinetten gevestigde belangen aan aanbodzijde jarenlang ongemoeid hebben gelaten.

Het kabinet maakt veel werk van de modernisering van arbeidspatronen. Het is niet zo verwonderlijk dat juist hier de combinatie van arbeid en kapitaal slaagt, waar vroeger centrum-rechts of centrum¬links faalde.

Het kabinet voert een uitgesproken politiek beleid, en kan dat ook doen, omdat de linkerhand niet meer door de rechter kan worden afgehakt.

En dus kunnen er aanloopschalen onder het minimumloon geïntroduceerd worden, en kan de loonruimte tot de laagste cao-schaal worden benut, kunnen de werktijden (ondermeer via de verruimde winkelopeningstijden) geflexibiliseerd worden.

Dit soort aanpassingen sluiten aan op de hedendaagse behoeften, niet alleen van werkgevers, maar ook van werknemers. Het kan, naar onze zin.

allemaal wel wat sneller. Zeker als de contra-gewichten - in dit geval de vakbonden - tot het inzicht komen dat ze met een achterhoedegevecht bezig zijn.

Het kabinet is radicaal binnen het haalbare. Die voortdurende zoektocht naar de rek in het elastiek richt zich vooral op het spanningsveld economie- ecologie. Het kabinet zou geen groen gezicht hebben. Dat is onzin,

De Betuwelijn wordt voor ongeveer een miljard duurder aangelegd dan was voorgenomen en kan door zorgvuldig bestuurlijk overleg nu op een breed maatschapelijk draagvlak rekenen.

Schiphol mag weliswaar uitbreiden, maar binnen een verantwoorde, nauwe ecologische bandbreedte. Het Fonds voor de economische structuurversterking mag ook middelen uitkeren ten gunste van bodemsanering en natuur. Voor het natuurbeleid worden honderden miljoenen extra uitgetrokken. Er is een uitgebreid programma gestart voor duurzaam bouwen, zodat nieuwbouwwoningen aan de

moderne milieueisen voldoen. Als enige land in Europa neemt Nederland aanvullende maatregelen om de Co2-uitstoot te

verminderen. Eindelijk wordt de overbemesting aangepakt door boeren individueel aan te spreken op hun belasting van het milieu. Er komt een kleinverbruikers-heffing, als stap op weg naar een meer ecologische fiscale structuur.

Even een kleine greep uit de oogst van een half jaar.

De politieke cultuur is anders geworden. Veel meer dan vroeger wordt de interne discussie in het openbaar gevoerd. Er is meer openheid. Meer debat. Meer gelijkwaardigheid tussen de regering en het parlement, en meer bereidheid tot luisteren in het parlement.

Wat opvalt is dat er weinig halfzachte compromissen tot stand komen, maar dat er lijnen worden uitgezet waar de drie coalitiepartijen zich in kunnen vinden. En als dat niet lukt, wordt dat ook gewoon gezegd. De energieheffing is zo'n voorbeeld.

Het nieuwe in de beleidsvorming is dat voor het eerst de Partij van de Arbeid en de VVD met hun klassieke tegenstellingen zaken moeten doen in plaats van ze voor de herkenbaarheid op te poetsen.

Maar ook in de centrum-linkse of centrum-rechtse kabinetten werd de ideologische strijd om de linkse en de rechtse uitgangspunten maar ten dele door hen zelf gevoerd. Men sluit vaak vrij nauwkeurig aan bij de gevoelens in de linker- dan wel rechtervleugel van het CDA en een groot deel van de ideologische strijd werd gevoerd niet tussen de Partij van de Arbeid en het CDA of de VVD en het CDA, maar door linker en rechtervleugels van het CDA zelf. Nooit hoefden de Partij van de Arbeid en de VVD hun echte tegenstellingen te overbruggen. De voortdurende schok - de rechtstreekse confrontatie van die ideologische tegenstellingen levert nu nieuwe creativiteit.

Een enkel voorbeeld hiervan op mijn eigen terrein is de herijking van het buitenlands beleid. De ideologische tegenstelling tussen de Partij van de Arbeid en de VVD op het punt van de ontwikkelingssamenwerking had zich versteend in percentages op 0,7 en 0,9 procent. We weten hoe het gaat. Eerst dienen partijen standpunten. Na een tijdje gaan de standpunten de partijen dienen.

Dan zijn ze onbeweeglijk geworden. Dat is bij ons net zo goed. De krachten die nodig waren om in beweging te komen voor een verzoening tussen die twee percentages lagen in een veel wijdere en diepere analyse van een wezenlijk veranderde wereld. Uit deze visie volgen logischerwijze een reorganisatie van het buitenlands beleid en een daarbij horende herbudgettering. En daarin lag de verzoening van het onverzoenlijke. In de nieuwe visie was de winst- en verliesrekening van politieke partijen zoekgeraakt. Daardoor konden ze in beweging komen.

In die sfeer heeft het kabinet ook knopen doorgehakt over de staatkundige vernieuwing. Er is nogal meesmuilend op die voorstellen gereageerd.

Ten onrechte. Want voor het eerst sinds tien jaar nadat oud-premier Biesheuvel met z'n commissie ermee voor de dag kwam, is er een kabinet dat een referendum voorstelt. Voor het eerst tonen politici de bereidheid om macht uit handen te geven. De burger mag wat meer te vertellen krijgen. Een belangrijk signaal in een tijd waarin ons systeem er niet geloofwaardiger op wordt, waarin instituties in elkaar storten, waarin de politiek de greep op de ontwikkelingen dreigt te verliezen. Zoals de IRT-affaire ons heeft laten zien.

Ik wil niet zeggen dat het referendum de garantie is dat de burger weer vertrouwen krijgt in de overheid. Maar de invoering ervan geeft hem wel het gevoel dat er ietsje meer rekening met hem wordt gehouden. In die zin is het inderdaad een 60-er jaren idee. Het referendumvoorstel komt overeen met datgene wat Biesheuvel voor ogen had. Alleen de drempels zijn hoger. Dat is goed te verdedigen als je ziet hoeveel gemakkelijker het vergeleken met tien jaar geleden is om mensen te mobiliseren op een issue.

Voor het eerst sinds 1917 mag er van de regering iets aan ons kiesstelsel veranderen. Er komt een begin van een direktere band tussen kiezers en gekozenen. Wethouders van buiten de raad. Het is jammer dat we voor de gekozen Minister-President en de burgemeester niet voldoende steun kunnen vinden. Daarvoor moeten we groter worden. De tijd zal meer argumenten aanreiken. En de stemmen naar ik hoop.

In al deze dingen die ik genoemd heb die sinds het vorige congres door paars naar voren zijn gebracht, heeft D66 - vanuit z'n programma, vanuit z'n mensen in het kabinet, of vanuit de fractie een initiërende - een stuwende en vaak een beslissende rol gespeeld. Dat is de reden waarom ik me zo kwaad kan maken dat we ons zo snel in een verdedigende rol laten dringen als er eens een paar dingen tegen lopen en we ineens in het kritische licht van de publiciteit komen te staan. Dan stuwt de paniek omhoog en rijzen de Existenz-Fragen.

Voordat ik mij daar krachtig tegen ga verzetten, eerst iets over wat recentelijk mis ging. Niet om er over te blijven nazeuren, maar om erover op te kunnen houden. Het grootste nadeel van de gouden handdruk-affaire is dat mensen die hem niet krijgen, nu denken dat ze wèl goed functioneren.

Dat terzijde.

Een storm van verontwaardiging - voor een groot deel terecht - voor een deel hypocriet. Wie zich erop stort ziet tot z'n ongemak dat die voor een deel niet te vermijden was geweest. Zo gaat het vaak. Er is een cultuur die niet deugt en maar

doorettert.

Dan wordt die ineens via een incident zichtbaar. Degene die dat incident veroorzaakt wordt meteen gestraft voor de hele cultuur. Winnie Sorgdrager is een eerste klas Minister van Justitie, maar die maken ook fouten. Ze heeft ze ruiterlijk toegegeven. Zoals ook Gerrit Jan Wolffensperger heeft erkend dat het fractie-optreden beter had gekund. Maar de hoofdkritiek geldt de gehele coalitie, die buitengewoon slordig is omgesprongen met haar Minister van Justitie, die haar fouten al had toegegeven.

Laten we maar zeggen dat het buitengewoon naief was van de Partij van de Arbeid en de VVD om te denken dat een motie van die bewoordingen en op die wijze ingediend geen disproportionele schade zou toebrengen aan de Minister. Als oud- fractievoorzitter begrijp ik heel goed wat Wolffensperger bezield heeft om die motie mee te tekenen. Door deelneming de politieke schade verminderen. Dat werkt vaak, maar niet als het proces daarna uit de hand loopt.

Dat deed het dus wel en dat werd weer het sein voor een nationaal partijtje ontmoediging, waarin we zelf een aardige partij meebliezen.

De "zaak Wolffensperger-Sorgdrager" is inmiddels allang naar de achtergrond. Het is geanalyseerd en uitgepraat en over en weer is het vertrouwen van en tussen iedereen weer hersteld.

Maar in het spoor daarvan blijven andere vragen en misverstanden hardnekkig hangen: over het leiderschap van de partij en de opvolging, over de vermeende tegenstellingen tussen Gerrit Jan en mij hierover en over de toekomst en over het al dan niet voortbestaan van de partij. Ik zal de checklist afgaan.

Ik zeg het simpel. Het leiderschap is geen probleem en de opvolging is niet aan de orde. Dat vinden we dus alletwee. Het leiderschap doen we zo'n beetje samen, Gerrit Jan in de fractie en ik in het kabinet, voorzover daar iets te leiden valt. Ik ben veel weg en dan neemt iemand anders het over.

Naar de partij toe vind ik dat ik als lijsttrekker door u kan worden aangesproken als eerst

verantwoordelijke. Dat is formeel 20 - en materieel zie ik ook hier geen enkele spanning met de fractieleider. Er is een verantwoordelijkheid voor ons beiden.

Het komende lijsttrekkerschap is niet aan de orde. Tenminste niet voor Wolffensperger en mij. En dat geldt net zo lang totdat uit het Hoofdbestuur, fractie of uit de partij gezegd wordt dat het wel aan de orde is.

Ik zeg dat in het rustige gevoel dat er los van Wolffensperger en mijzelf meer dan voldoende talent in de buurt zit voor een ruime keuze, ook als we die pas zouden maken op het verkiezingscongres.

En dan de toekomst. Kijk naar wat de nabije toekomst was tien jaar geleden en zie hoe onvoorspelbaar die is gebleken. Hoeveel sterker geldt dat nog voor de tien jaar die voor ons liggen. Niet alleen verandert de maatschappij in een exponentieel versneld tempo, maar zij doet dat ook

niet- lineair en met nieuwe problematieken, waarvoor het verleden geen wijsheid heeft aangemaakt. Die toenemende onvoorspelbaarheid

verklaart misschien mijn toenemende scepsis over de mogelijkheid om met gezag over de toekomst te praten. En natuurlijk is de toekomst immer het troetelkind van de politiek geweest, juist omdat het heden zo moeilijk is, ook voor D66. Hoewel ik moet zeggen dat we het met onze toekomstgeschriften het eigenlijk relatief nog heel goed hebben gedaan. Nog veel van wat we lang geleden opschreven blijkt nu een acute werkelijkheid te zijn. Ik denk aan de individualisering, het milieu en de behoefte aan een direktere democratie.

Laat ik geen misverstand wekken; die scepsis is absoluut geen reden om niet opnieuw te gaan schrijven en te proberen zo eerlijk mogelijk onze vermoedens over het komende, plus de mogelijke antwoorden, op te schrijven. Schrijvend zijn we onze weg gegaan, dertig jaar lang en zo zullen we voortgaan. Waar ik alleen absoluut niet tegen kan, dat is de suggestie - die overigens van niemand speciaal is - dat dit schrijven moet strekken tot het optekenen van onze identiteit. Dat vind ik - na zoveel jaren - grote onzin.

Ja, het feit dat we schrijven behoort tot onze identiteit, maar dan niet met de bedoeling om die identiteit te gaan opschrijven, alsof we die nog niet zouden hebben,

Er is wel gezegd dat we net als tien jaar geleden opnieuw een Reden van Bestaan zouden moeten schrijven. Dat is een gotspe als je vanuit een invloedrijke positie een land aan het besturen bent en het je ook nog lukt daarop in wisselende mate je stempel te drukken.

Wie bijna niet meer bestaat - zoals wij tien jaar geleden - en zich de vraag stelt waarom hij door zou gaan en deelnemen aan de

gemeenteraadsverkiezingen in een praktisch verloren positie - die zoekt een reden van bestaan en schrijft zich daar naar toe, als hij door wil gaan. Voor wie bestaat - ligt de reden van bestaan in het feit dat hij bestaat. En nergens anders.

Los daarvan; het is heel belangrijk dat we ons dit goed realiseren: we moeten eens ophouden met die identiteitsangst die we ons laten aanpraten door anderen, die zelfs na dertig jaar ons nog zien als die indringer in de vertrouwde Nederlandse politieke huiskamer met christendemocraten, sociaal-democraten en liberalen, waarvan het afweermechanisme nog steeds tendeert naar verdrijving, de overbodigverklaring, de identiteitsontkenning. En iedere keer laten we ons in de verdediging drukken en denken we dat we iets moeten opschrijven om in Nederlands politieke zin respectabel te zijn.

Onze reden van bestaan ligt in het uitvoeren van de opdracht die wij notabene onszelf hebben gegeven met het forceren van de totstandkoming van een paars kabinet. En daarvoor zijn wij inderdaad onmisbaar. Als ik uit de achterbannen van de partijen, waarmee wij overigens in goed vertrouwen samenwerken, geluiden hoor als: D66 is niet meer nodig, we kunnen ook zonder D66 paars doen, dan moet ik grinneken en dan denk ik terug aan de zomer van vorig jaar, toen het alleen aan ons lag dat

centrum-links en csntrum-rechts niet tot stand kwamen. Toen de Partij van de Arbeid en de VVD tch steeds weer opnieuw getantaliseerd werden in de richting van de vertrouwde coalities. En hoe - ondanks de ernst waarmee nu aan paars wordt gewerkt - toch altijd ook nu nog het zoete fluiten wordt gehoord van het CDA. Steeds zwakker weliswaar, maar toch.

Ik hoop dat onze coalitiepartners beseffen dat de kracht van paars tot nu toe juist gelegen heeft in het ontbreken van verwijzingen naar mogelijke alternatieven, waarvoor overigens nog steeds geen meerderheden zijn zonder ons. Maar dat staat er nog los van.

Dat zijn dus centrum-linkse en centrum-rechtse kabinetten. Wie dat zou gaan doen, neemt in feite de traditionele houding van het CDA over, dat zijn partner altijd wees op de mogelijkheid van de andere keuze.

Voor het CDA was dit een beslissende kracht. Voor paars is dit rampzalig. Als we elkaar zouden gaan wantrouwen is het met de kracht van paars gedaan.

Daarmee verwijs ik niet het CDA structureel naar de oppositiebankjes, maar stel ik alleen vast dat we door twijfel te zaaien, de sterkste factor ondermijnen, die het kabinet heeft.

Congres, ik vind dat we heel wat bereikt hebben en nog steeds veel bereiken. Laten we ons wat minder verontschuldigingen en wat meer zelfbewustheid uitstralen bij het werk wat we doen. Ons wat minder aantrekken van wat de anderen zeggen.

In feite hebben we dertig jaar lang nooit iets anders gehoord.

Onze identiteit ligt in datgene, waarin we door de kiezers in de loop van die dertig jaar steeds herkend zijn.

In datgene wat we op het ogenblik doen en zeggen en vooral in de manier waarop we dat doen.

En laten we zeker ook een stuk schrijven. Een goed stuk. Niet omdat onze identiteit erom schreeuwt, maar omdat de problemen erom schreeuwen, en het niet uitgesloten moet worden geacht dat we iets verstandigs hebben te melden.